

Marginální složky obyvatelstva zůstávaly českou historickou obcí opomíjeny prakticky až do poloviny 20. století. Přesto se již v 19. století objevily první práce, které se lidí odkázaných na okraj společnosti byť okrajově dotýkaly. Tyto výzkumy byly založené na studiu normativních a zejména trestně právních pramenů. Tehdejší historiky však zajímalo spíše užití trestného práva jako takového, než aby svou pozornost soustředili na myšlenkový svět samotných aktérů trestných činů.¹¹ Kromě Josefa Svátka a Zikmunda Wintera se v druhé polovině 19. století významně podílel na zvýšení zájmu o problematiku trestního práva také kulturní historik Čeněk Zíbrt.¹²

Společně s Luborem Niederlem v roce 1891 založil *Český lid*, časopis orientovaný zejména na etnologická, kulturně historická a národopisná témata a další příspěvky mezních disciplín.¹³ Jednotlivé studie k poznání českého venkova v tomto periodiku však zůstaly pouhými střípky bez širšího kontextu a jejich následné interpretace. Jeho vědeckou úroveň podstatně snižovaly i studie zaslané amatérskými příspěvateli, ze kterých chtěl Čeněk Zíbrt vybudovat základnu čím dál populárnějšího časopisu.

V první třetině 20. století zájem o marginální složky obyvatelstva Čech, Moravy a Slezska opadl. Renesance zájmu o toto téma spadá až do druhé poloviny 20. století. Jedním z oblíbených témat českých historiků a historiček té doby byla selská povstání a protesty proti autoritám.¹⁴ První příspěvky z pera Jaroslava Pánka a Evy Procházkové ze sedmdesátých let minulého století byly založeny na trestně právních pramenech. Autoři se kromě otázky trestního práva zaměřili i na fungování hrdelních soudů.¹⁵ Díla věnovaná přímo žijícím individuíům na okraji společnosti pochází až z osmdesátých let.

¹¹ srov. Jaroslav DIBELKA, *K novým možnostem studia, trestněprávní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650 – 1750)*, *Český časopis historický* (dále ČCH) 106, 2008, s. 23.

¹² Josef SVÁTEK, *Jak trestati padělatele mincí v Čechách*, in: *Obrazy z kulturních dějin českých I*, Praha 1891; Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku I – II*, Praha 1890 – 1892.

¹³ *Český lid* vychází s menšími přestávkami dodnes čtyřikrát ročně. Jedná se o jeden z nejstarších středoevropských společenskovedních časopisů.

¹⁴ J. DIBELKA, *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství. Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, České Budějovice 2012, s. 14.

¹⁵ Jaroslav PÁNEK, *Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního soudnictví v Čechách a k metodice studia jeho dějin)*, *Středočeský sborník historický* (dále SSH) 13, 1978, s. 87 – 195; TÝŽ, *Hrdelní soudnictví městečka Čechtice v 17. a 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice patrimoniálních trestněprávních pramenů)*, SSH 14, 1979, s. 71 – 109; J. PÁNEK – Eva PROCHÁZKOVÁ, *Hrdelní soudnictví města Sedlčan v 15. – 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice soudní praxe na lobkovickém dominiu)*, *Vlastivědný sborník Podbrdská* 16, 1979, s. 23 – 87; TÝŽ, *Hrdelní soudnictví města Benešova v 16. – 18. století*, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 21, 1980, s. 211 – 254.

Byla otisknuta v Českém lidu a sepsána ještě v pozitivistickém a marxistickém duchu s odkazem na hospodářské a sociální dějiny.¹⁶ Vycházela z normativních pramenů, které však autoři nepodrobili kritice.

Teprve v devadesátých letech se čeští historikové nechali inspirovat novými metodologickými přístupy od svých zahraničních kolegů. Výzkumy marginálních složek společnosti pohledem historické antropologie a dějin mentalit se od té doby těšily velkému zájmu. Na výzkumy Jaroslava Pánka navázal Jaroslav Dibelka, jenž se již za dob svých studií zajímal o zmrhané ženy a obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva.¹⁷ Své další výzkumy věnoval ženám na okraji společnosti¹⁸ a svou pozornost zaměřil rovněž na cikány.¹⁹

Jindřich Francek je další osobou, jež se zabývala kriminalitou marginálních skupin obyvatelstva. Ten své práce založil na vývoji a praktikování trestního práva u některých skupin lidí na okraji společnosti.²⁰ Pracemi Michela Foucaulta se inspirovala historička Daniela Tinková, která stejně jako její čeští kolegové zaměřila svou pozornost na uplatňování trestů a jejich důsledků nejen v chování potrestaných osob, ale i majoritní společnosti.²¹ I ona si všímala rozdílů mezi psanou normou a skutečnou praxí.

Velmi užitečnou monografií pro vznik této práce bylo *Zrození vagabunda* z pera Pavla Himla. Autor čtivou formou představil výsledky svého bádání o neusedlých lidech založeném na pestré pramenné základně. Kromě státních patentů a jiných nařízení využil seznamy osob zadržených při generálních vizitací, soupisy cejchů, výslechové protokoly nebo úřední korespondenci. Čtenáři svého díla přiblížil osudy

¹⁶ Vladimír SRB, *Demografický profil československých Romů*, Český lid (dále ČL) 72, 1985, s. 139-148.

¹⁷ J. DIBELKA, *Obranné strategie*.

¹⁸ TÝŽ, *Příběh Johany Peřkové. Každodenní život tulačky a zlodějky v první polovině 18. století*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= Opera historica 12), s. 315-332; TÝŽ, *Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia*, Dějiny a současnost (dále DaS) 29, 2007, č. 9, s. 37-39; TÝŽ, *Obranné strategie*.

¹⁹ J. DIBELKA, *Anatomie cikánského případu. Jižní Čechy 1729-1730*, in: Jiří Kubeš (ed), *Historie 2003. Celostátní studentská vědecká konference*, Pardubice 2004, s. 149-172; TÝŽ, *Kde my se máme podít, když nemáme naši zem? Migrace Cikánů v raném novověku a jejich reflexe v očích okolí*, in: Eduard Maur – Josef Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích novověku*, Historická demografie (dále HD) 30, 2006 – suplement, s. 189-204.

²⁰ Jindřich FRANCEK, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 1999; TÝŽ, *Zločin a sex v českých dějinách. Manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*, Praha 2000; TÝŽ, *Dějiny loupežnictva*, Praha 2002.

²¹ Daniela TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šilenství v čase okouzlování světa*, Praha 2004; TÝŽ, *Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvícenské společnosti*, ČČH 101, 2003, s. 27-76.

konkrétních osob nebo skupin osob, které nezákonně překračovaly hranice panství či státu.²²

Cikánskému etniku, jakožto svébytné skupině marginálních skupin obyvatelstva, zasvětilo v české stejně jako v zahraniční historiografii svá bádání nejvíce historiků a historiček. Dlouhodobě se o cikány zajímají Jiří Hanzal,²³ Ctibor Nečas²⁴ a již zmíněná Eva Procházková.²⁵ Pozornost rovněž přitahovaly ženy na okraji společnosti. Osobám ženského pohlaví, jež se dostaly na scestí, a různými zásahy osudu u nich došlo k postupnému procesu marginalizace, se věnuje Jana Koutná.²⁶

Z uvedeného výčtu autorů a jejich zásadních děl neprávem vyplývá, že se zaměřili pouze na marginály, kteří se na okraj společnosti dostali svým nezákonným chováním, nebo v případě cikánů a židů svým původem. Přestože osoby s kriminální minulostí zaujímaly přední místo, například Richard van Dülmen ve svých výzkumech nezapomněl ani na tzv. nepočestná řemesla. Ty rozdělil do tří skupin. První z nich zahrnovala osoby, které měly co dočinění s lidskými či zvířecími částmi těla – ovčáci, koželuhové, lazebníci, holiči a další. Druhou skupinou byli všichni ti, jejichž práce souvisela se špínou, trestem a smrtí – kati, pohodní, biřici nebo hrobníci. A konečně třetí skupina zahrnovala potulné muzikanty, kejklíře, kotláře, brusiče, podomní obchodníky a jim podobné neusedlé lidi.²⁷

Těmto individuím jako jedna z mála historiček věnovala samostatné podkapitoly Zdeňka Stoklásková ve své monografii *Cizincem na Moravě*.²⁸ Název této knihy nebyl zvolen zvláště šťastně. Většina knihy se týče uplatňování zákonů a problémů s cizinci v celé habsburské monarchii, přesto může případného čtenáře bez vztahu k její moravské části odradit. Do centra své pozornosti zasadila cestování různých sociálních skupin cizinců s potřebnými doklady či bez dokladů. Všimla si zákonných opatření, kontrol nebo následných postihů za protizákonné chování. Své výzkumy sice postavila na detailním rozboru normativních pramenů, ale dostatečně je nedoplnila

²² Pavel HIML, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007.

²³ Jiří HANZAL, *Cikáni na Moravě v 15. a 18. století. Dějiny etnika na okraji společnosti*, Praha 2004.

²⁴ Pouze výběrově: Ctibor NEČAS, *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*, Brno 1994; TÝŽ, *Romové v České republice včera a dnes*, Olomouc 2002; TÝŽ, *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945)*, Brno 2005.

²⁵ E. PROCHÁZKOVÁ, *Perzekuce romských kočovníků v českých zemích v 18. století (na základě rozboru ortelních manuálů pražského apelačního soudu)*, Sborník archivních prací (dále SAP) 42, 1992, s. 307-410.

²⁶ Jana KOUTNÁ, *Ženy na scestí. Příspěvek k životu tulaček, zlodějek a taškářek v polovině 18. století*, Vodňany a Vodňansko 5, 2002, s. 59 – 74.

²⁷ R. VAN DÜLMEN, *Bezectní lidé*, s. 28.

²⁸ Zdeňka STOKLÁSKOVÁ, *Cizincem na Moravě*, Brno 2007.

o vhodné příklady ze skutečné praxe. Přestože je toto dílo v české historiografii unikátní, jeho hodnotu snižují občasné laické chyby. Především autorka nekriticky přejímala informace z jiných zdrojů, které se ukázaly být nepřesné.²⁹ Ačkoliv Zdeňka Stoklásková alespoň z části přiblížila potulný život kočovných společností hudebníků, různých dalších umělců a majitelů exotických zvířat, neuvedla již žádná konkrétní jména osob, které by tuto část společnosti zastupovaly.

Počátky českého historického bádání o *světských* osobách spadají do konce 19. století. Několik nejstarších studií bylo zvláště díky nadšencům z řad veřejnosti otisknuto v Českém lidu.³⁰ V druhé polovině 20. a začátkem 21. století se seriózní historické práce o kočovných umělcích rozdělily na dějiny loutkoherectví a cirkusu, přestože se tyto disciplíny navzájem nevyklučovaly, ale doplňovaly. Dějinám kramářských nebo šlejfiřských rodů se systematicky nevěnoval nikdo.³¹

Za prvního „loutkového“ badatele, sběratele, autora her a tvůrce moderního loutkářství je považován historik a učitel Jindřich Veselý, rodák z jihočeského Bavorova.³² Jeho prvotní amatérské nadšení vyústilo až k organizovanému výzkumu, jehož výsledky publikoval v řadě statí a studií.³³ Založil a vedl časopis Český loutkář, nejstarší loutkářské periodikum na světě.³⁴ Byl také iniciátorem vzniku mezinárodní organizace UNIMA.³⁵ Přes viditelnou snahu o postih dějin význačných českých loutkoherců se nevyvaroval nekritickému opisování neověřených a vybájených dat.³⁶

²⁹ Jako příklad lze uvést chybnou citaci. Odkazuje se na údajný křestní list Josefa Bublíka z Krkonoš, narozeného v Niklovicích v Čechách roku 1869. V České republice se však nacházejí pouze jedny Nyklovice u Žďáru nad Sázavou, kde se však žádné dítě téhož jména nenarodilo. Tamtéž, s. 66.

³⁰ Bedřich MORAVEC, „*Světtem jdoucí*“. *Řada figurek z našeho života venkovského*, Český lid 4, 1895, s. 235-237; Jan TYKAČ, *Kočující obchodníci*, ČL 11, 1902, s. 371-375; Emil DROBIL, *Světtem jdoucí*, ČL 18, 1909, s. 457; Josef SMETANA, „*Světtem jdoucí*“ na Slánsku, ČL 28, 1928, s. 244-248.

³¹ Ojedinelou studii sepsal Tomáš HERAJT, *Loutkoherci a šlejfiři ze západních Čech*, Genealogické a heraldické listy (dále GHL) 33, 2013, č. 4, s. 70-79.

³² K osobnosti Jindřicha Veselého více Stanislav CÍFKA, *Jindřich Veselý, tvůrce českého moderního loutkářství*, České Budějovice 1986.

³³ Výběrově: Jindřich VESELÝ, *Don Juan jako Don Žán a Don Šajn u českých lidových loutkářů*, Národopisný věstník československý (dále NVČ), č. 2-3, 1929, s. 173-213; TÝŽ, *Johan doktor Faust starých českých loutkářů*, Praha 1911; TÝŽ, *Komedie a hry podle starých rukopisů, loutkářských tradic a Matěje Kopeckého I-IV*, Praha 1927-1930.

³⁴ Toto periodikum v současné době vychází šestkrát ročně a za dobu své existence několikrát změnilo svůj název. Začínalo jako Český loutkář (1912-1913), po první světové válce jako Loutkář (1917-1939), dále Zprávy loutkářského soustředění (1939-1940), Loutková scéna (1940-1941; 1945-1951), Československý loutkář (1951-1992) a nakonec opět Loutkář (od 1993). Více na <http://www.loutkar.eu/index.php?o> [odkaz fučí k 13. červenci 2016].

³⁵ Mezinárodní loutkářská unie (*Union International de la Marionnette*) se sídlem v Paříži.

³⁶ Příkladem tomu je jím sestavený rodokmen Matěje Kopeckého v příloze Loutkáře z roku 1927 plný faktografických chyb. J. VESELÝ, *O životě, díle a rodu Matěje Kopeckého*, Loutkář 14, nečíslovaná příloha, 1927. O tom jaký vliv měly Veselého studie na veřejnost ještě dlouho po jeho smrti, svědčí dvě skutečnosti. Jednak díky tomuto chybovému rodokmenu je na náhrobku Matěje Kopeckého v Týně nad Vltavou uvedeno jeho špatné datum narození. A jednak v Památníku Mikoláše Alše

Na ně upozornil další jihočeský učitel a regionální historik, Jan Toman. Svůj okruh zájmu směřoval na rodný kraj kolem Mirotic, Mirovic a Písku. Zajímaly ho především tři osobnosti české kultury spjaté s Miroticemi – Ladislav Stroupežnický, Mikoláš Aleš a Matěj Kopecký. K rodu Alšů a Kopeckých vytvořil obsažnou, podrobnou a na rozdíl od svých předchůdců i faktograficky spolehlivou monografii.³⁷ Jeho práce *Matěj Kopecký a jeho rod* byla na svou dobu raritní, založená na důkladné znalosti archiválií a nikoliv na bájných vyprávěních pamětníků. Byla však především určena pro širší laickou veřejnost, proto v jistých místech autor sklouzával k nabízející se fabulaci a k citově zabarveným pasážím. Je třeba upozornit i na drobné písařské chyby, kterých se někdy ne vlastní vinou dopustil. Výsledná práce byla rovněž závislá na jím oslovených archivářích a matrikářích, kteří mu někdy správně, někdy chybně poskytli požadovaná data.³⁸

Tři roky po Tomanově monografii o rodě nejslavnějšího českého loutkáře vyšlo zatím nepřekonané a vysoce ceněné dílo *Loutkářská kronika* z pera Jaroslava Bartoše. Výsledek Bartošovy badatelské činnosti ve fondech pražského gubernia přinesl ve výzkumu dějin českého loutkoherectví a akrobacie zásadní obrat. Na základě vydaných koncesí nebo žádostí o ně autor přinesl první ucelenou kolektivní biografii lidových loutkoherců z Čech, Moravy a Slezska. Kromě výčtu loutkářů a jiných umělců uvedl i za jakých okolností (ne)mohli hrát, jaká byla politická situace, jak dlouho jim trvalo získat povolení k produkcím, místa jejich původu a působení, edice předváděných her a další podrobnosti k jejich životu. U některých případů však neměl tušení, jestli loutkoherci téhož jména jsou dva rozdílní, nebo se jedná o tutéž osobu. Nad některými rodinnými vazbami mezi kočovnými umělci pouze spekuloval, a proto docházelo k jejich zaměňování. Více pozornosti věnoval úspěšným žadatelům o koncese a již se nezamýšlel nad těmi, kterým byla žádost zamítnuta, a jaké mělo úřední rozhodnutí důsledky. Přesto se jedná o základní dílo, ze kterého vychází všechna pozdější studie mapující českou historii loutek a cirkusu.³⁹

V poslední třetině 20. století, kdy k dějinám českého loutkářství vznikaly pouze sporadické příspěvky několika zájemců, se Miroslav Česal pokusil shrnout a zhodnotit dosavadní poznání dějin českého loutkového divadla v 18. a 19. století. Až na přínosnou

a Matěje Kopeckého v Miroticích je doposud tento strom života Kopeckých součástí expozice. Ověřeno autorkou 20. dubna 2016.

³⁷ Jan TOMAN, *Matěj Kopecký a jeho rod*, České Budějovice 1960.

³⁸ Tamtéž, s. 121; 188-201.

³⁹ Jaroslav BARTOŠ, *Loutkářská kronika*, Praha 1963.

část o barokním divadle v kapitole o českých loutkářích vyvozoval své závěry na základě výzkumů Jaroslava Bartoše. Vůči roli a historickému významu kočovných herců zaujal kritický postoj, když vyzdvihl jejich nízké společenské postavení, sociální poměry a negramotnost. Z těchto aspektů života potulných umělců vyvozoval nízkou úroveň prováděných produkcí, aniž by lépe poznal jejich repertoár, texty her a kvalitu loutek tohoto období.⁴⁰

Na dílo Jaroslava Bartoše se podařilo kvalitně navázat až divadelní historičce Alici Dubské na začátku 21. století. Autorka své *Dvě století českého loutkářství* rozdělila na dvě části – na působení a repertoár českých lidových umělců v 19. století a na proměny českého loutkářství ve 20. století. Na rozdíl od Jaroslava Bartoše se vyvarovala medailonkům loutkářů v podobě encyklopedických hesel, jak tomu bylo v značné části Bartošova díla. Nespokojila se pouze s konstatováním o získání nebo zamítnutí loutkářské koncese, ale svou pozornost upřela i na jejich produkce. Jejím cílem bylo důkladně představit a zhodnotit tvorbu pouze u nejvýznamnějších osobností nebo rodů s dlouholetou tradicí. Monografie proto neobsahuje pouze nepřehledné množství faktografických dat u velkého počtu různých individuů, což přidává na její kvalitě. Nicméně Alice Dubská nevěnovala svou pozornost na zasazení loutkářské tvorby do širšího historického kontextu a nepokusila se ani o nástin každodennosti bádáných loutkohereckých společností.⁴¹

Jak již bylo předestřeno, s dějinami loutkářství úzce souvisí i historie ostatních kočovných uměleckých činností. Jako první se v české historiografii počátkům cirkusů a artistů na českém území soustavně věnoval Antonín Novotný. Svě práce zasvětil zejména cizím tvůrcům lidové zábavy 19. století v Praze, jakými byli například majitelé mechanických divadel, anatomických sbírek, kuriozit a panoptik, drezéři zvířet, rychloběžci nebo kouzelníci. Zajímal se i o jejich každodenní život. Svě publikace doplnil o různé ilustrace a kopie programů. Jejich značným nedostatkem je však absence poznámkového aparátu, kvůli které nelze doložit všechna Novotného tvrzení.

⁴⁰ Miroslav ČESAL, *Kapitoly z historie českého loutkového divadla a české školy herectví s loutkou*, Praha 1988; TÝŽ, *Kapitoly z historie českého loutkového divadla a české školy herectví s loutkou. Amatérská etapa*, Praha 1992.

⁴¹ Alice DUBSKÁ, *Dvě století českého loutkářství. Vývojové proměny českého loutkového divadla od poloviny 18. století do roku 1945*, Praha 2004. Dále z její tvorby lze jmenovat: TÁŽ, *Náchodský měšťan Jan Brát a jeho loutkářská rodina. (K dějinám českého loutkářství 18. a 19. století)*, in: Lidya Baštecká (ed.), *Stopami dějin Náchodska: sborník Státního okresního archivu Náchod 6*, Náchod 2000, s. 79-98.

Rovněž chybí i potřebný jmenný rejstřík. Čtenář jeho děl si rovněž musí přivyknout archaickému jazyku.⁴²

Nepřehlédnutelnou osobností se vztahem k dějinám cirkusu byl brněnský novinář Antonín Hančl. Ten za svou zhruba čtyřicetiletou sběratelskou činností zanechal tisíce fotografií, plakátů, programů, rukopisů a dalších předmětů. Ty pak z části prodal nebo věnoval divadelnímu oddělení Národního muzea. Byl také prvním autorem, který vydal první monografii zachycující cirkusový svět. Přínos Hančlova díla *Ejhle, cirkusy a varieté. První česká cirkusová encyklopedie* však tkví pouze v heslech týkajících se cirkusového slangu, typických součástí, vybavení a různých druhů činnosti. Tedy pouze to, co znal z vlastních zkušeností. Exkurz do historie českých i zahraničních cirkusů pojal jako kompilaci předchozích děl a nevyvaroval se přejímání rodových legend jako skutečných faktů.⁴³

Z archivních pramenů divadelního oddělení včetně darované sbírky Antonína Hančla čerpal poznatky pro své výzkumy cirkusové historie muzejník a historik Hanuš Jordan.⁴⁴ Ve svých pracích též dokázal zúročit i dlouhodobé kontakty a dobré vztahy se současnými členy cirkusových rodů. Z jeho činnosti a spolupráce s Ondřejem Cihlářem vznikla před několika lety zatím nejnovější monografie o českém cirkusu. Zatímco Ondřej Cihlář svou část věnoval především fenoménu nového cirkusu⁴⁵, Hanuš Jordan ve své polovině popsal loutkářské začátky českého cirkusu včetně vzniku několika tradičních rodů.⁴⁶ Dále přiblížil význam a prapůvod zajímavých cirkusových legend, které dotváří identitu cirkusového umělce.

Neutěšeného množství kvalitních historických ale i jiných prací o *světských* rodech si všimli i vysokoškolští studenti různého zaměření. Některé absolventské práce se snažily postihnout socioprofesionální skupiny *světských* osob jako takových, jiné byly

⁴² Antonín NOVOTNÝ, *O Praze mládí F. L. Věka*, Praha 1940; TÝŽ, *Staropražští komedianti a jiné atrakce (1800-1850)*, Praha 1944; TÝŽ, *Naposledy o Praze F. L. Věka*, Praha 1948; TÝŽ, *Materiály k dějinám staropražské artistiky 1876-1900*, rukopis.

⁴³ Tonda HANČL, *Ejhle, cirkusy a varieté: První česká cirkusová encyklopedie*, Brno 1995.

⁴⁴ Výběrově: Hanuš JORDAN, *Sága rodu Kludských aneb Osud slonice Baby*, Divadelní noviny 16, 2007, č. 1, s. 10; TÝŽ, *České kočovné divadelní společnosti za okupace*, Sborník Národního muzea (Řada A – Historie = Acta Musei Nationalis Pragae. Series A – Historia) 62, 2008, č. 1, s. 19 – 26; TÝŽ, *Cirkusy, menažerie, panoptika*, in: Kateřina Bláhová - Václav Petrbok (edd.), *Cizí, jiné a exotické v české kultuře 19. století*, Praha 2008, s. 387-401; TÝŽ, *České cirkusové a varietní umění v proměnách od protektorátu po znárodnění*, in: Ivan Malý a kol. (edd.), *Společnost a kultura v Českých zemích 1939-1949*, Praha 2013, s. 365 – 374; TÝŽ, *Zpověď principála*, Neratovice 2015.

⁴⁵ Ondřej CIHLÁŘ, *K českému novému cirkusu*, in: Ondřej Cihlář – Hanuš Jordan, *Orbis cirkus*, Praha 2014.

⁴⁶ H. JORDAN, *Příběh českého cirkusu*, in: Ondřej Cihlář – Hanuš Jordan, *Orbis cirkus*, Praha 2014.

zaměřeny pouze na jeden jejich typ.⁴⁷ Z těchto bakalářských či diplomových prací, které se alespoň okrajově dotkly historie potulných umělců, lze vyzdvihnout dvě. Pozitivním dojmem působí práce Markéty Skočovské *Světští: Identita a základní kulturní rysy*. Diplomantka se v první řadě snažila o jasnou definici *světských*. Na základě terénního výzkumu mezi pracovníky cirkusu a majitelů zábavných atrakcí přiblížila jejich každodenní život, vnímání sebe samého nebo sociální vazby. Historickou část své práce sice nezrekonstruovala na základě relevantní literatury, alespoň však citovala informační tabule v Muzeu české loutky a cirkusu v Prachaticích.⁴⁸

Z historického hlediska za naprosto nevydařenou lze naopak označit diplomovou práci *Světští na Plzeňsku* v podání Martiny Janečkové.⁴⁹ Bez jakékoliv znalosti historických metod a práce s prameny se autorka s etnologickým vzděláním pokusila o sepsání dějin rodu Lagronů. Jejím hlavním zdrojem informací byl „*soukromý archiv rodiny Lagronů*“ a vyprávění jejích členů, kterému slepě věřila. Nevěděla ani, jak by si jejich tvrzení mohla ověřit, neboť se často bránila slovy „*neexistují žádné prameny*“ či „*zjistit to již nejde*“. Přesto jsou patrné její vlastní snahy o ověření udaných dat v matričních knihách. Ty však vyšly na prázdno, poněvadž autorka netušila, jak se v nich jednotlivé záznamy vyhledávají, a ani správně citují.⁵⁰ Kapitola o dějinách tohoto prve loutkářského rodu je tudíž založena pouze na naprosto mylných domněnkách a fabulacích. Z druhého pohledu se jedná o práci s řadou dalších faktografických, metodologických i gramatických chyb.

Kromě odborně založených prací lze jmenovat ještě memoárovou literaturu, která rovněž může posloužit jako informační zdroj. Je však nutné si k ní ponechat jasný kritický přístup. Vzpomínky Karla Kludského zapsal Václav Cibula, který je publikoval v knize *Život v manéži*.⁵¹ Zážitky ze svého dětství pod cirkusovým stanem rovněž sepsala Dagmar Kludská.⁵² Zatímco společné dílo Cibuly a Kludského čtenáři přiblížilo práci a atmosféru cirkusu v kontextu politických dějin a dějin každodennosti, Dagmar

⁴⁷ Výběrově: Marie JAVOROVÁ, *Lidé světem jdoucí. Z historie a současnosti rodu Nových*, Brno 1989 (diplomová práce FF MU); Rostislav NOVÁK, *6., 7., 8., a 9. generace Matěje Kopeckého*, Praha 2006 (diplomová práce DAMU AMU); Hanuš JORDAN ml., *Cirkus*, Praha 2012 (bakalářská práce DAMU AMU); Květoslava KELLNEROVÁ, *Český cirkus v 21. století*, Pardubice 2012 (diplomová práce FES UPCE); Hana MARTAUSOVÁ, *Cirkus jako specifický typ subkultury*, Praha 2013 (bakalářská práce FF UK); Jakub TICHÝ, *Kolotočáři v 21. století*, Olomouc 2013 (bakalářská práce FF UP); Lenka ŽALUDOVÁ, *Život v současném českém cirkuse*, Brno 2014 (diplomová práce FF MU).

⁴⁸ Markéta SKOČOVSKÁ, *Světští: Identita a základní kulturní rysy*, Praha 2010 (diplomová práce FF UK).

⁴⁹ Martina JANEČKOVÁ, *Světští na Plzeňsku*, Brno 2013 (diplomová práce FF MU).

⁵⁰ O autorčině snaze nalézt matriční záznamy svědčí (nesprávná) citace dvou digitalizovaných zápisů s Lagronovými, které však opět nesprávně zařadila ke konkrétním osobám. Tamtéž s. 40-42.

⁵¹ Václav CIBULA – Karel KLUDSKÝ, *Život v manéži*, Praha 1966.

⁵² Dagmar KLUDSKÁ, *Vzpomínky schované v duši. Historie rodiny Kludských*, Praha 2005.

Kludská své *Vzpomínky schované v duši. Historie rodiny Kludských* pojala spíše jako dívčí román.

I. 2. Metodologie

Snahy o výzkum z perspektivy etnologie, antropologie, sociologie, lingvistiky a divadelní historie, ze které byli světští uchopitelní, byly v minulosti již využity. Podstatná část této diplomové práce je proto historicko-demografickou analýzou, která vychází z podrobných genealogií *světských* rodin. Jak se již v zahraničí podařilo na rozdíl od českého prostředí dokázat, propojení historické demografie s genealogií může být velice prospěšné a nabízí nové badatelské otázky a perspektivy výzkumu.⁵³ Zatímco česká historiografie přenechává genealogii vesměs amatérským badatelům, v západní Evropě a v Severní Americe nejsou historicko-demografické práce vystavěné na genealogických studiích ničím novým. Bádání založené na rodových posloupnostech měšťanských rodin v Ženevě⁵⁴, britské šlechty⁵⁵ a francouzsky mluvícího obyvatelstva v Kanadě⁵⁶ přineslo velmi cenné poznatky o populačním chování uzavřených sociálních skupin v minulosti. Patřičného uznání z odborných historických kruhů se genealogii nedostává ani přesto, že patří k nejstarším součástem historie vůbec. Již od starověku se dochovaly zprávy o panovnických dynastiích a rodinnými vztahy mezi jejich vládci. Na panovnickou genealogii navázala šlechtická. Až 20. století patřilo pracím o prezidentských rodokmenech a občanskému rodopisu.⁵⁷

⁵³ Ze starších odborných genealogických prací výběrově: František BENEŠ, *O rodopisném bádání a jeho významu pro dějiny celonárodní*, Sborník jednoty starých českých rodů 10, 1931; Jaroslav HONC, *Možnosti a cíle české kvantitativní genealogie a heraldiky*, GHJ 4, 1977, s. 1-13; Jaroslava HONCOVÁ, *K metodě genealogického studia zemědělských rodin v českých zemích za kapitalismu a socialismu*, in: II. setkání genealogů a heraldiků. Ostrava 15. – 16. 10. 1983. Sborník příspěvků, Ostrava 1984, s. 76-79; Zdeněk KRISTEN, *Úkoly českého rodopisu*, Časopis rodopisné společnosti československé v Praze 12, 1940, s. 1-5; Josef PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, Vídeň 1930; TÝŽ, *Rody a znaky staré Moravy*, Brno 1983; TÝŽ, *Rody starého Slezska*, Jilové u Prahy 1969; Josef POLIŠENSKÝ, *Genealogie, rodopis v její dnešní podobě*, GHJ 3, 1974, č. 1, s. 3-7.

⁵⁴ Luis HENRY, *Anciennes familles genevoises. Etude démographique: XVIe -XXe siècle*, Paris 1956.

⁵⁵ Thomas Henry HOLLINGSWORTH, *The demography of the British Peerage. Supplement to Population Studies XVIII/2*, London 1964.

⁵⁶ Jacques HENRIPIN, *La population canadienne au début du XVIIIè siècle. Natalité, fécondité, mortalité infantile*, Paris 1954.

⁵⁷ Od devadesátých let 20. století postupně stoupá popularita genealogického bádání mezi laickou veřejností, jež vygradovala v letech 2012 a 2015 s pořadem Tajemství rodu z produkce České televize. V souvislosti s tímto trendem vyšly s novými popularizačně naučnými publikacemi i reprinty starších rodopisných děl. Výběrově lze jmenovat například: Kristoslav ŘIČAŘ, *Úvod do genealogie. Kdo jsou moji předkové a odkud přišli?*, Praha 1995; TÝŽ, *Občanská genealogie. Základy rodopisné práce*, Praha 2000; Henry Camillo POHANKA, *Sám proti toku času aneb S genealogií k vlastním kořenům*, Litvínov 2002; TÝŽ, *Po stopách vlastních předků*, Litvínov 2009; Marie MAREČKOVÁ, *Příručka praktické genealogie. Jak sestavit rodokmen*, Praha – Litomyšl 2004; Josef PETERKA, *Cesta k rodinným kořenům. Praktická příručka občanské genealogie*, Praha 2006. Až následující nejmladší